

Ivanova conchide că ambele biserici reprezentă două epoci deosebite din evoluția arhitecturii acestui oraș.

Atelierul de ceramică pictată de la sud de biserică circulară de la Pliska (p. 487—510) a fost cercetat în anul 1948 de Ivanka Akrabova-Jandova. Lipsa gropii, care în mod firesc servește ca depozit pentru lut, cât și lipsa cuptorului, o îndreptățesc pe cercetătoarea bulgară să susțină că în acest atelier erau aduse piese gata făcute, pentru a fi numai pictate. S-au găsit numeroase plăci decorative, asemănătoare întru totul aceloră din biserică circulară. Atelierul a funcționat în tot timpul cât a durat decorarea bisericii, iar aceasta a fost construită la începutul secolului al X-lea.

Seria rapoartelor din acest volum se încheie cu *Necropola bulgară din epoca feudală de la marginea orașului Loveci și podoabele găsite în ea* (p. 511—557). Autorii Sonia Gheorghieva și Raina Peșeva, prezintă într-o formă sistematizată rezultatele principale ale săpăturilor din acest cimitir, situat pe un platou stîncos, imediat la sud-est de orașul Loveci. El a fost datat, pe baza monedelor bizantine, în secolele X și XIII. În necropolă au fost găsite 85 morminte, dar există suficiente indicii să se presupună că numărul lor a fost mult mai mare. Se pare că o bună parte din morminte a fost distrusă cu ocazia săpării tranșeelor în timpul războiului din 1877. Stînca aflîndu-se la o mică adîncime, morții nu puteau să fie îngropați, în adevăratul înțeles al cuvîntului. De aceea, ei erau acoperiți cu pămînt adus din împrejurimi. Operația repetîndu-se pentru fiecare mort în parte, cimitirul a căpătat, cu timpul, un aspect tumular. După părerea autorilor, se prea poate ca alături de necesitățile impuse de teren să fi jucat aici un rol și vechea tradiție slavă a înmormîntărilor colective. Pămîntul adus în cimitir a fost luat dintr-un loc apropiat. El conține urme de cultură materială din două epoci diferite: epoca romană și epoca slavă.

În morminte au fost găsite numeroase podoabe, dintre care cele mai multe sînt din bronz, iar celelalte din argint, fier sau sticlă. Analiza lor a dus la concluzia că unele din podoabe erau aurite sau argintate. La altele se remarcă tehnica lucrului în filigran. Cele mai numeroase podoabe sînt brățările, găsite cîte una sau două, la una sau la amîndouă mîinile. Uneori ele erau puse imediat deasupra cotului. Cei mai mulți cercei au fost găsiți în partea dreaptă a craniilor. La cîțiva morți s-a găsit cîte un inel, fie la mîna dreaptă, fie la mîna stîngă. De asemenea, nu lipsesc nici mărgelele de sticlă. În sfirșit, au mai fost găsiți nasturi-butoni, bucle de păr din bronz sau fier etc. Toate acestea îndreptățesc pe autori să formuleze cîteva încheieri, dintre care le reținem pe acelea referitoare la arta și îndeminarea meșterilor giuvaergii bulgari din evul mediu.

Concluziile de ordin antropologic asupra scheletelor din cimitirul de lingă Loveci au fost expuse de Milko Balan și Petăr Boev în articolul *Date antropologice în legătură cu cimitirul de la Loveci* (p. 559—573).

Petre Diaconu

STAMEN MIHAILOV, ДВОРЦОВАТА ЦЪРКВА В ПЛИСКА, în *Izvestiia-Institut*, XX, 1955, p. 229—264.

Reluînd în 1949 săpăturile arheologice pentru corectarea planului bazilicii palatine de la Pliska, publicat mai înainte greșit de către K. Skorpil și P. Karasimeonov, arheologul St. Mihailov aduce o contribuție prețioasă cu privire la acest important monument și la cele anterioare lui, existente în același loc. S-au identificat cu precizie temeliele a trei monumente suprapuse, din tot atîtea etape principale de construcție, bine distincte: 1) un templu păgîn cu mult anterior sosirii protobulgarilor, pe care Skorpil îl atribuia greșit acestora 2) o mică biserică creștină cu trei abside la

răsărit și două încăperi dreptunghiulare la N și S, care-i dau înfățișarea de cruce latină, și 3) bazilica palatină propriu-zisă, de forma unui dreptunghi scurt cu trei abside la răsărit și un baptister anexat laturii de sud. Într-o epocă mai târzie s-a adăugat pe latura de sud a bazilicii palatine o încăpere dreptunghiulară. În plus, în interiorul și în afara bazilicii palatine s-au descoperit câteva morminte creștine datînd dintr-o perioadă de timp cînd aceasta era în ruine (gropile mormintelor străbat stratul de dărîmături).

Subliniind valoroasa contribuție a arheologului St. Mihailov, ne îngăduim să facem anumite observații menite să precizeze mai bine unele lucruri. Nu ne referim decît în treacăt la modul în care au fost practicate cele 41 secțiuni, care, după cum arată planul din fig. 4 (p. 235), se pare că nu corespund în întregime «cerințelor foarte stricte ale arheologiei actuale» (p. 261), așa cum pretinde autorul. Trebuie să ne oprim însă ceva mai mult asupra fragmentelor arhitectonice refolosite la mormintele mai tîrzii și pe care St. Mihailov le atribuie greșit bazilicii palatine din secolul al X-lea. Atît stilul cît și plăcile de marmură pentru cancelli, reproduse în fig. 14—16 (p. 253—254), sînt cu siguranță mai vechi și credem că aparțin bazilicii din a doua fază de construcție, care, judecînd după plan și după decorul sculptural al acestor monumente, se pare că aparține celei de-a doua jumătăți a secolului al VI-lea.

A se vedea cu privire la datarea celor mai vechi bazilici cu un astfel de plan (cu trei abside la răsărit, fiecare corespunzînd cîte uneia din navele longitudinale): Paul Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, texte, Paris, 1945, p. 437—439, și I. Barnea,

Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja, în *Dacia*, XI—XIII, 1945—1947, p. 233.

Pentru monumente sculpturale asemănătoare cu cele menționate de la Pliska, me mulțumim să amintim: P. Lemerle, *op. cit.*, p. 511 și fig. 64—65; *ibidem*, Album, ppl. XIII, b, pl. LXXV, 17, 32; A. Grabar-W. Emerson, *The Basilica of Bêlovo*, în *The Bulletin of the Byzantine Institute*, I, Paris, 1946, pl. XXVIII, c și p. 54, 3; France Mesesnel, *Die Ausgrabung einer altchristlichen Basilika in Suvodol bei Bitolj*, în *Izvestia-Institut*, X, 1936, p. 189—190, fig. 128, 129, 132 și 133; A. Orlandos, 'H ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική της Μεσογειακῆς Λεκάνης vol. II, Atena 1954, fig. 514/6, 479/2 și 5, 481/1—3, 492, 493 și 497; G. A. Sotiriu, *At Xpocτιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας*, etc. (extr. din 'Αρχ. Ἐφημερίς, 1929), Atena, 1931, p. 77, fig. 90—91; *Vodač za Narodnina Muz. Sofia*, 1923, fig. 99. Monumente (stilpi și plăci de marmură pentru cancelli) asemănătoare cu cele de la Pliska, despre care e vorba, s-au descoperit și în Scythia Minor, la *Histria*, *Tomis* și *Callatis* (toate inedite).

Cu observațiile noastre coincid de altfel și cele ale autorului privind ceramica găsită în cuprinsul bazilicii palatine; această ceramică «urcă în epoca dinainte de sosirea bulgarilor, adică înainte de secolul al VII-lea» (p. 254 și 264). Credem că observații stratigrafice mai atente ar fi dus la punerea în legătură a acestei ceramici cu cel de-al doilea nivel de construcție. Altele asemănătoare ar putea data, poate, și ruinele templului antic, care constituie primul nivel de construcție.

I. Barnea